

УДК 811.161.2'282'373:81'27
DOI 10.24919/2308-4863/90-1-18

Аліна ГОНЧАРЕНКО,
orcid.org/0000-0001-6528-0873

кандидат філологічних наук,
учений секретар

Інституту мовознавства імені О.О. Потебні Національної академії наук України
(Київ, Україна) goncharenko.al.v@gmail.com

СУСПІЛЬНІ ЗМІНИ ЯК КАТАЛІЗАТОР ПАСИВІЗАЦІЇ ДАВНЬОЇ ЛЕКСИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто один із аспектів проблеми самоусвідомлення нацією своєї самобутності крізь призму вибору мовних засобів. Наголошено, що тенденція до відмежування від російської впливу, зокрема мовного, у ХХІ ст. спричинює витіснення з активного вжитку низки питомих слів, які помилково сприймають як запозичені. Явище пасивізації давньої української лексики унаслідок суспільних зрушень нового часу проілюстровано на матеріалі слів із коренем держ-. Зазначено, що в сучасній українській літературній мові цей процес уже помітний, хоча ще не відображений у тлумачній лексикографії, яка не встигає за динамікою суспільно-культурних змін. Значною мірою витіснення форм із коренем держ- пов'язане з хибними уявленнями про їхнє «російське» походження. Унаслідок цього спостерігається звуження сфер уживання словоформ держати, задержати, видержувати, одержувати і под., які нині функціонують переважно в розмовному чи архаїзованому контекстах. Натомість дієслово тримати та його похідні поступово стають універсальними, поширеними в нейтральних комунікативних ситуаціях: тримати слово, тримати книжку, тримати дитину, стримувати сльози, втримати рівновагу. Саме воно формує нові словосполучення на кшталт тримати дистанцію, тримати планку. Матеріали корпусу української мови засвідчують істотну різницю у частотності вживань: упродовж останніх двадцяти років держати зафіксовано лише 15 разів, тоді як тримати – 1862. В активному вжитку з давнім коренем держ- фактично залишилися лише словоформи, утворені від деривата держава.

Зроблено висновок, що суспільно-політичні процеси виступають потужним каталізатором пасивізації давньої лексики української мови. Слова з кількасотлітньою традицією побутування через брак знань суспільства про історію своєї мови та хибні пуристичні уявлення відходять на маргінес. Відновлення й наукове осмислення такої лексики сприятиме збереженню виражального потенціалу та багатства українського лексикону.

Ключові слова: українська мова, давня лексика, пасивізація, росіїзм, псевдоросіїзм.

Alina HONCHARENKO,
orcid.org/0000-0001-6528-0873

PhD in Philology,
Scientific Secretary

O.O. Potebnia Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine
(Kyiv, Ukraine) goncharenko.al.v@gmail.com

SOCIAL CHANGES AS A CATALYST FOR THE PASSIVIZATION OF OLD UKRAINIAN VOCABULARY

The article examines one aspect of the problem of a nation's self-awareness of its identity through the prism of language choice. It is emphasized that the tendency to distance from Russian influence, particularly linguistic, in the 21st century has led to the gradual displacement from active usage of a number of native words, which are mistakenly perceived as borrowings. The phenomenon of passivization of old Ukrainian vocabulary as a result of contemporary social changes is illustrated using words with the root держ-. It is noted that in modern Ukrainian literary language this process is already noticeable, although it has not yet been reflected in explanatory lexicography, which often lags behind socio-cultural dynamics. To a large extent, the decline in usage of forms with the root держ- is associated with erroneous perceptions of their "Russian" origin. As a result, the usage of verbs such as держати, задержати, видержувати, одержувати and others has narrowed, and these words now function primarily in colloquial or archaic contexts. In contrast, the verb тримати and its derivatives are gradually becoming universal, widely used in neutral communicative situations: тримати слово ("keep one's word"), тримати книжку ("hold a book"), тримати дитину ("hold a child"), стримувати сльози ("restrain tears"), втримати рівновагу ("maintain balance"). It also forms new collocations such as тримати дистанцію ("keep a distance") and тримати планку ("maintain a standard"). Data from the Ukrainian Language Corpus show a significant difference in frequency: over the past twenty years, держати has been recorded only 15 times, whereas тримати appears 1862 times. In active usage, forms derived from the root держ- have effectively survived only in derivatives of держава ("state").

The study concludes that socio-political processes act as a powerful catalyst for the passive usage of old Ukrainian vocabulary. Words with a centuries-old tradition of use, due to the society's lack of knowledge about the history of its language and erroneous purist beliefs, are being marginalized. The restoration and scholarly analysis of such vocabulary will contribute to preserving the expressive potential and richness of the Ukrainian lexicon.

Key words: Ukrainian language, old vocabulary, passivization, Russianism, pseudo-Russianism.

Постановка проблеми. Статика й динаміка лексико-семантичної системи української мови мають два виміри: суто історичний та соціолінгвістично-культурологічний. У процесі розвитку мови з'являються нові слова, виходять із ужитку окремі лексеми, зазнають змін значення та стилістичне забарвлення наявних номінативних одиниць. Такі перетворення повсякчас пов'язані з позамовною дійсністю. Отож, саме другий вимір – соціолінгвістично-культурологічний – дає змогу простежити, як уявляє себе нація кризь призму вибору мовних засобів. Іншими словами, як суспільство у своєму духовному розвитку, що продукує та водночас залежить від сукупності міфологем, ідеологем, складних механізмів спадковості мови, мислить буття. Певна річ, науковий аналіз мовних засобів і «народна моворефлексія» у своїх засадах спираються на різні основи аналізу та сприйняття, проте без суспільного сита (обґрунтовано чи хибно налаштованого – це вже інше питання) літературна мова в наш час існувати не може. Селекція мовних елементів – перший етап унормування – великою мірою спирається саме на практики узусу, що в умовах інформаційного суспільства істотно залежить від активності носіїв-нелінгвістів у процесах мововживання. Голос фахівців у цьому оркестрі не належить до перших скрипок, адже в нашому суспільстві в різних галузях гуманітаристики давно й майже всеохопно панує егалітаризм.

Аналіз досліджень. Упродовж останніх років з'явилася низка публікацій, що прямо чи опосередковано стосуються проблеми формування мовної свідомості українців у контексті суспільних змін. Зокрема у фокусі уваги Л. П. Гнатюк перебувають питання взаємозв'язку національної ідентичності та мовного складника культури історичної пам'яті українців. Дослідниця наголошує на доцільності потрактування архаїчних лексичних елементів не з позицій сучасного мовця, а з позицій реконструйованого світосприйняття, характерного для попередніх епох (Гнатюк, 2016). Тему випрацювання критеріїв лексичного нормування, оцінки фаховості поширюваних у суспільстві культуромовних рекомендацій розглядає П. О. Селігей (Селігей, 2024). Детальний аналіз явищ і процесів, що почали активно виявлятися в українській мові з кінця минулого століття, триваючи з різ-

ними модифікаціями дотепер, – як наслідок переходу країни до нового типу соціально-політичних та економічних відносин і здобуття (відновлення) державної незалежності України, проголошення української мови державною мовою країни та посилення уваги суспільства до своєї мови, – пропонують наукові розвідки О. О. Тараненка (Тараненко, 2024). Утім, згадані ґрунтовні дослідження не вичерпують усього спектру питань, пов'язаних із регулюванням мовних засад підо впливом поширених тенденційних віянь.

Мета статті. Пропонована розвідка має на меті простежити зміни в лексико-семантичній системі української літературної мови, спричинені активізацією її корегування на засадах національної самобутності, зокрема проаналізувати окремі аспекти зворотного боку суспільних прагнень (часто суб'єктивних) до усунення неорганічних особливостей у структурі українського словника.

Виклад основного матеріалу. Із кінця ХХ ст. внаслідок демократичних зрушень та національного піднесення в суспільстві, пов'язаних із утвердженням державної незалежності, розпочався новий відтинок у розвитку української мови. Вивільнена з тіні та впливу мов сусідніх народів, вона постала виразним націєтвірним символом. Спостерігається зростання повноти її ресурсів, розширення діапазону функціонування в соціальному просторі, хоч динаміка таких процесів не завжди й не в усіх сферах однаковою мірою поступальна. Як зазначає О. О. Тараненко: «Стан української національної мови в цілому визначається в межах цього періоду [кінець ХХ – перша чверть ХХІ ст. – А. Г.] як загальними особливостями мовної ситуації в країні (більшою мірою), так і тенденціями розвитку її літературної мови. У комплексі цих чинників співіснують ті, що дісталися від минулого, з новими» (Тараненко, 2024: 15).

У сучасних умовах посиленого російсько-українського протистояння україномовна спільнота дедалі частіше апелює до ідеї очищення мови від усього, що загрожує її самобутності, повнокровному самостійному розвитку. Тож на зміну тенденції до зближення з російською мовою та формування переконання про спорідненість із нею прийшла тенденція до розподібнення, усунення слідів російського впливу на різних рівнях мовної структури. Наслідком цих процесів стала ревізія кодифікова-

них норм і, відповідно, спроби їх змінити. На практиці намагання усунути неорганічні елементи зі складу української мови та активізувати натомість корінні одиниці втілюється в стихійну стандартизацію за принципом відштовхування від супротивного: мовці намагаються уникати слів, висловів чи навіть морфем, спільних із російською мовою, та замінювати їх відмінними (часом не завжди власне українськими) відповідниками. Утім, такий підхід однаково змушує щоразу озиратися на російську мову. «Виходить, постійне порівнювання з російською й далі лишається критерієм ужитку мовних одиниць – стверджує П. О. Селігей. – По суті, це та сама залежність від мови колишніх колонізаторів, але вже з протилежним знаком (постлінгвоцидний синдром)» (Селігей, 2024: 7).

У результаті процесу «відросійщення» відбувається дистанціювання не тільки від власне росізмів, а й від історично українських лексем, поступове зниження їхнього використання в сучасній літературно-писемній практиці. На жаль, брак знань з історії української мови призводить до того, що її носії нерідко зрікаються низки питомих словоформ лише через їхню зовнішню подібність до російських. Варто пам'ятати, що обидві згадані мови довгий час розвивалися на спільній книжній основі, що й спричинило їх певну лексичну (і не тільки) тотожність. Отже, слова, які нині помилково таврують як російські вкраплення, могли побутувати в українській мовній практиці задовго до початку поширення на неї російського впливу, котрий зазвичай пов'язують із політичною експансією Росії на Україну від другої половини XVII ст. Саме тому мовна деколонізація має спиратися не на емоційно-мовне чуття, а на ретельний аналіз історичних джерел.

Нині на наших очах відбувається поступове обмеження вживання окремих лексичних одиниць, що належать до фонду сучасної української літературної мови. Ці слова мають паралелі в російській мові, а тому мовці підсвідомо асоціюють їх із росізмами. Процес пасивізації таких назв простежується в зниженні частотності їх уживань, звуженні семантики (використання деяких слів обмежується спеціалізованими контекстами), зниженні стилістичного регістру (перехід із нейтрально-літературного рівня в розряд розмовно-маргінальної лексики).

У «зоні ризику» сьогодні опиняється, зокрема, питома лексема *держати* та її словоформи, які заступають синонімічні відповідники з коренем *трим-*, не співзвучні з російськими назвами. Спробуємо проаналізувати пару «(псевдо)росізм – українська назва», аби показати та порівняти тяглість традиції їх використання в українській мові.

Дієслова *держати* та *тримати*, за висновками етимологів, сягають праслов'янської доби: *держати* < **držati* 'тримати; володіти' (Мельничук, 1985 II: 39), *тримати* < **trimati* 'держати' (Мельничук, 2006 V: 638). Однак у процесі історичного розвитку української мови вони мали різну активність.

Лексема *держати* вже в києворуський період була доволі частотною. Про це свідчить, наприклад, низка словоформ (*держати*, *держаще*, *держать*, *держащий*, *держите*, *держить* *ся*, *держахоу* *ся*, *держить*), засвідчених в Оршанському Євангелії – пам'ятці київської писемної школи XIII ст. (ОЄ, 2024: 381)¹. Натомість *тримати* для тексту джерела не характерне.

¹ Значна частина рукописів русько-українських пам'яток писемності внаслідок державної політики Російської імперії сконцентрована в московських чи петербурзьких бібліотеках і архівах, що ускладнює доступ дослідників до власної писемної спадщини. Відповідно й публікації цих текстів та укладання на їхній базі словників здійснювалися також у Росії (видання давніх джерел на території України лише набирає обертів, а українська лексикографія досі не має власного історичного словника періоду XI – XIII ст.). До прикладу, І. І. Срезневський у «Материалах для словаря древнерусского языка по письменным памятникам» (СПб., 1893–1912) у текстах Остромирового Євангелія, Лаврентіївського та Іпатіївського літописів, договорів князя Ігоря, Ізборників Святослава, життя Бориса і Гліба та ін. зафіксував безліч графічних варіантів аналізованої лексеми та її розвинену полісемію (*держати* / *дръжати* / *дрѣжати* / *держати* 'тримати', 'лишати в себе, мати при собі', 'тримати, мати', 'володіти, правити', 'дотримуватися'), стійкі сполучення слів, до складу яких вона входила (*дръжати* *грѣхы* 'не відпускати, не пробачати', *дръжати* *миръ*, *любовь*, *дружьбу* 'перебувати в мирі, у дружбі', *дръжати* *рать* 'воювати', *дръжати* *княжение* 'князувати', *быти* *дръжиму* 'бути при владі', *дръжати* *чьсть* *на комъ* 'поважати'), розгалужене словотвірне гніздо (*дръжава* / *дрѣжава* / *держав* 'влада, сила', 'держав', *дръжавьливый* 'який дотримується', *дръжавьный* / *державьный* 'могутній', 'володар, правитель', *дръжаніе* / *дръжаніе* / *держаніе* 'правління', *дръжатель* / *дрѣжатель* / *держатель* 'володар, правитель', *дръжатися* / *дрѣжатися* / *держатися* 'триматися', 'боротися' (Т. I: 773–777), *одръжати* / *одержати* / *одръжати* 'містити в собі', 'охоплювати, опановувати' (Т. II: 625), *сѣдръжаніе* / *сѣдръжаніе* 'те, що входить до складу чого-небудь', *сѣдръжательный* 'який править, володарює' (Т. III: 700), *удръжаніе* / *удръжаніе* / *удержаніе* 'утримання', 'утвердження, закріплення', *удръжати* / *удръжати* / *удержати* / *удръжати* 'затримати, лишити', 'захопити', 'утримати', 'затвердити' (Т. III: 1157). Дієслово *тримати* чи його деривати в тогочасних джерелах учений не виявив.

«Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.» фіксує 352 випадки вживань дієслова *держати* проти 5 випадків для *тримати*: *держати* / *держать* / *держѣти* / *держати* / *держѣти* / *дрѣжати* / *дрѣжати* (352) ‘володіти на правах власності, мати у власності’, ‘тимчасово управляти, бути намісником-державцем’, ‘додержувати(ся), дотримувати(ся)’, ‘(з метою торгівлі) держати’, ‘(орендувати) держати’, ‘мати в заставі, держати’, ‘володіти, панувати’, ‘(надавати притулок) держати’, ‘мати напоготові’, ‘(для виконання певних обов’язків) держати, мати’, ‘(не відпускати) держати, затримувати’, ‘(займати якесь місце) простягатися’, ‘(перебувати в якомусь стосунку до кого) мати’, ‘одержувати за призначенням’, ‘допомагати, підтримувати’; *тримати* (5) ‘(володіти на правах власності) тримати, держати’, ‘(точно виконувати) держатися, триматися’ (Гумецька, 1977 I: 295–297; Гумецька, 1978 II: 445). Словотвірний потенціал обох лексем протягом зазначеного проміжку часу теж був неспівмірним, пор.: *держава* (13) ‘(адміністративна одиниця) округ’, ‘влада, панування’, ‘самостійна держава зі своїм урядом’, ‘виконування обов’язків старости, намісника, державця’, *державця* / *державця* (5) ‘державець’, *держаніє* (15) ‘володіння’, ‘тимчасове управління’, ‘дотримання’ (Гумецька, 1977 I: 295), *задержати* / *задрѣжати* (6) ‘задержати, затримати’, ‘додержати’ (там само: 374) та *триманіє* (1) ‘володіння на правах власності’ (Гумецька, 1978 II: 445).

У писемних джерелах XVI–XVIII ст. дієслово *тримати* не трапляється, натомість *держати* зберігає продуктивність та регулярність: *держати* / *держать* / *держѣти* / *держати* / *держѣти* / *дрѣжати* / *дрѣжати* / *дрѣжати* / *дрѣжати* / *дрѣжати* ‘тримати в руках, не дати впасти’, ‘взявшись за що-небудь, не відпускати’, ‘служити опорою чогось, триматися’, ‘затримуючи, не віддавати, залишати в себе’, ‘примушувати перебувати де-небудь проти волі’, ‘зберігати’, ‘дотримуватися’, ‘наймати для виконання певних обов’язків’, ‘схоплювати, мучити’, ‘мати у власності’, ‘орендувати’, ‘керувати, правити’, ‘тривати’, ‘дотримуватися’, ‘бути відданим, вірним чомусь’, ‘підтримувати’, ‘знаходитися в певному положенні, стані’, ‘давати притулок’, ‘мати думку, думати’, *держава* / *держѣва* / *дрѣжава* / *дрѣжава* ‘маєток, вотчина, володіння’, ‘держави’, ‘влада, повноваження’, ‘панування, управління, зверхність’, ‘світ’, *державный* / *державный* / *дрѣжавный* ‘власний’, ‘могутній, вельможний’, *державця* / *державця* / *державця* ‘державець’, ‘власник або орендар земельного маєтку’, ‘воло-

дар, правитель, пан, господар’, *державчина* ‘володарка’, *держанє* / *держанє* / *держанє* / *держанє* / *держаніє* ‘володіння, посідання’, ‘орендування, оренда’, ‘влада, панування, правління’, *держатися* / *держѣтисѣ* / *держатисѣ* ‘держатися, триматися’, ‘межувати’, ‘дотримуватися’, ‘виконувати’, ‘допомагати’, *держачая* ‘власниця, орендарка’, *держачый* ‘власник, орендар’, *держивати* / *держовати* ‘володіти на правах власності’, ‘держати, тримати’, *держитель* ‘володар, пан; всевишній’ (Гринчишин, 2000 VII: 236–247; Передрієнко, 1976: 156, 159; Тимченко, 1930 I: 699–700), *вдержанє* ‘утримання’ (Гринчишин, 1996 3: 190), *выдержанє* / *видержанє* / *выдержанє* ‘закінчення’, *выдержати* / *выдержѣти* / *выдрѣжати* ‘продержати’, ‘виконати, дотриматися’, ‘витримати’ (Гринчишин, 1998 V: 149–150), *задержанє* / *задержанє* / *задержанє* ‘затримання кого-небудь силою або з допомогою оплати з певною метою’, ‘затримання (на певний час)’, *задержати* / *задержѣти* / *задрѣжати* ‘задержати, затримати’, ‘відмовити, відговорити, відрадити’, ‘зберегти, заховати’ (Гринчишин, 2003 X: 18–23) та ін.

В «Енеїді» І. П. Котляревського лексичну одиницю *держати* вжито 8 разів за відсутності її сучасної семантичної паралелі (Ващенко, 1955: 42).

Лишень із кінця XIX – початку XX ст. в лексикографічних працях поруч із *держати* з’являється *тримати* (Желєхівський, 1886 I: 178; Желєхівський, 1886 II: 983; Грінченко, 1958 I: 370; Грінченко, 1959 IV: 283). На думку І. С. Нечуя-Левицького, саме тоді слово *тримати*, узятє з галицької говірки, почали активно впроваджувати замість народного *держати*: «...триматися (цього селяни зовсім не втямлять; і чом би не написати – держатися?» (Нечуй-Левицький, 1912: 30). Проте ще й у 20-ті рр. XX ст. *держати* та його деривати ще не втратили своїх позицій, про що свідчить їх використання на першому місці в тогочасній перекладній лексикографії при підборі українських відповідників до рос. *держать* і похідних (Уманець, 1893 I: 116, 178, 236; Кримський, 2007: 181, 286, 414).

Загалом попри поступову активізацію кореня *трим-* в українській мові впродовж XX ст. він функціонував паралельно з *держ-*. Пор.: *держати*, *тримати* ‘узявши в руки, рот, зуби і т. ін., не випускати; тримати’, ‘бути опорою чому-небудь; підтримувати’, ‘надавши чому-небудь певного положення, зберігати в ньому’, ‘змушувати залишатися, перебувати де-небудь’, ‘змушувати перебувати в якому-небудь стані, поло-

женні', зберігати, тримати де-небудь', 'тримати з метою використання', 'рухатися в певному напрямі', 'у сполуч. з деякими іменниками означає: здійснювати те, що названо іменником', 'бути в певному стані (про погоду)' (Білодід, 1971 II: 249–250; Білодід, 1979 X: 260–262; СУМ, 2013 IV: 145–146). *видержувати, витримувати* 'зберігати свої властивості, попередній стан, незважаючи на дію великої ваги, тиску, удару', 'стійко зносити велике фізичне або моральне напруження, біль, несприятливі умови', 'не піддаватися, проявляти стійкість, моральну силу у відповідь на якусь дію', 'проявляти витримку', 'при перевірці, випробуванні виявлятися здатним, гідним певних вимог', 'дотримуватися чогось' (Білодід, 1970 I: 385, 518–519; СУМ, 2012 II: 255–256, 513), *задержувати, затримувати* 'перешкоджати рухові кого-, чого-небудь, не відпускати, змушуючи залишатися на місці; затримувати', 'не віддавати, не повертати у визначений час' (Білодід, 1972 III: 105, 359–360; СУМ, 2014 V: 173, 598).

У сучасній українській літературній мові пасивізація давнього кореня *держ-* помітна, хоч ще й не відзначена в тлумачній лексикографії (як відомо, словникарство часто не встигає за суспільно-культурними зрушеннями). Значною мірою цей процес зумовлений хибними уявленнями про російську природу відповідних назв. Наразі спостерігаємо звуження сфер уживання слів *держати, видержувати, задержати* і под.: їх дедалі частіше вико-

ристовують в архаїзованому чи розмовному контекстах. Натомість *тримати* та його словоформи стають універсальними, уживаними переважно в нейтральних комунікативних ситуаціях: *тримати слово* (частіше, ніж *держати слово*), *тримати книжку* (частіше, ніж *держати книжку*), *тримати дитину* (частіше, ніж *держати дитину*), *стримувати сльози* (частіше, ніж *здержувати сльози*), *втримати рівновагу* (частіше, ніж *вдержати рівновагу*) тощо. Водночас саме *тримати* поєднуємо нині з відносно «новими» словами: *тримати дистанцію, тримати планку* тощо. Порівняння частотності вживань лексем *держати* та *тримати* за матеріалами Генерального регіонально анотованого корпусу української мови (ГРАК) упродовж останнього двадцятиріччя показує істотну різницю: 15 та 1862 вживання відповідно. Нині в активному вжитку лишаються тільки словоформи, утворені від дєривата *держава*.

Висновки. Отож, суспільно-політичні зміни є потужним каталізатором процесу пасивізації історичної лексики української мови. Тенденція до відмежування від російської мови, що набула нової сили у XXI ст., призводить до вилучення з активного фонду деяких давніх лексем, що їх помилково сприймають як запозичені. Відновлення історичної лексики у мовній практиці та ґрунтовне дослідження такого явища сприятимуть збереженню багатства та виражального потенціалу українського лексикону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ващенко В. С., Медведєв Ф. П., Петрова П. О. Лексика «Енеїди» І. П. Котляревського. Харків : Видавництво Харківського університету, 1955. 207 с.
2. Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК) / М. Шведова, Р. фон Вальденфельс, С. Яригін, А. Рисін, В. Старко, Т. Ніколаєнко та ін. Київ, Львів, Єна, 2017–2024. URL : uas Corpus.org (дата звернення : 25.08.2025).
3. Гнатюк Л. П. Національна ідентичність і культура історичної пам'яті: лінгвістичний вимір. *Мова і суспільство*. 2016. Вип. 7. С. 139–145.
4. Ділова і народнорозмовна мова XVIII ст.: Матеріали сотенних канцелярій і ратуш Лівобережної України / підг. В. А. Передрієнко. Київ : Наукова думка, 1976. 415 с.
5. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. Київ : Наукова думка, 1982–2012.
6. Історичний словник українського язика. Т. 1 / під ред. проф. Є. Тимченка; укл.: Є. Тимченко, Є. Волошин, К. Лазаревська, Г. Петренко. Харків; Київ : Державне видавництво України, 1930. 528 с.
7. Малоруско-німецький словар: у 2 т. / уложив Євгеній Желеховський і Софрон Недільский. Львів : з друк. наук. т-ва ім. Шевченка, 1886.
8. Нечуй-Левицький І. С. Криве дзеркало української мови. Київ : друкарня І. І. Чоколова, 1912. 96 с.
9. Оршанське Євангеліє XIII століття. Дослідження, метаграфований текст, покажчики словоформ / відп. ред. Л. А. Гнатенко, упоряд. Ю. В. Осінчук. Київ, 2024. 564 с.
10. Пересопницьке Євангеліє 1556–1561. Дослідження. Транслітерованний текст. Словопоказчик / редкол.: О. Онищенко [та ін.]; підгот.: І. Чепіга, Л. Гнатенко. Київ : [Б. в.], 2001. 669 с.
11. Російсько-український словник: у 4-х т. / гол. ред. акад. А. Кримський, С. Єфремов. Київ : К.І.С., 2007. 2550 с.
12. Селігей П. О. Лексичне нормування та культуромовні рекомендації очима етимолога (зауваги, роздуми, оцінки). *Мовознавство*. 2024. № 4. С. 3–24.
13. Словарь російсько-український : у 4 т. / зібрали і впоряд.: М. Уманець, А. Спілка. Львів : з друк. наук. т-ва ім. Шевченка, 1893–1898.
14. Словарь української мови: у 4 т. / упоряд. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко. Київ : Видавництво АН УРСР, 1958–1959.

15. Словник староукраїнської мови XIV – XV ст.: у 2 т. / редкол.: Л. Л. Гумецька (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 1977–1978.
16. Словник української мови : в 11 т. / редкол.: І. К. Білодід [та ін.]. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
17. Словник української мови: у 20 т. Т. 1–15. Київ : Наукова думка, 2010–2024.
18. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / гол. ред. Д. Г. Гринчишин. Львів : НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 1994–2022. Вип. 1–18.
19. Тараненко О. О. Українська літературна мова кінця XX – першої чверті XXI ст.: стан і тенденції розвитку. Ч. 1. Київ : Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2024. 888 с.

REFERENCES

1. Vashchenko V. S., Medvediev F. P., Petrova P. O. (1955). *Leksyka «Eneidy» I. P. Kotliarevskoho*. [Vocabulary of I. P. Kotliarevsky's „Eneida”] Kharkiv : Vydavnytstvo Kharkivskoho universytetu. 207 s. [in Ukrainian].
2. Heneralnyi rehionalno anotovanyi korpus ukrainskoi movy (HRAK) [The General Regionally Annotated Corpus of the Ukrainian Language] / M. Shvedova, R. fon Valdenfels, S. Yaryhin, A. Rysin, V. Starko, T. Nikolaienko ta in. Kyiv, Lviv, Yena, 2017–2024. URL : uacorpus.org (data zvernennia : 25.08.2025). [in Ukrainian].
3. Hnatiuk L. P. (2016). Natsionalna identychnist i kultura istorychnoi pamiaty: linhvystychnyi vymir. [National identity and culture of historical memory: linguistic dimension] *Mova i suspilstvo*. Vyp. 7. S. 139–145. [in Ukrainian].
4. Dilova i narodnorozmovna mova XVIII st.: Materialy sotennykh kantseliarii i ratush Livoberezhnoi Ukrainy [Official and Vernacular Language of the 18th Century: Materials from the Hundred Offices and Town Halls of Left-Bank Ukraine] / pidh. V. A. Peredriienko. Kyiv : Naukova dumka, 1976. 415 s. [in Ukrainian].
5. Etymolohichni slovnyk ukrainskoi movy: u 7 t. [Etymological Dictionary of Ukrainian: 7 volumes] / hol. red. O. S. Melnychuk. Kyiv : Naukova dumka, 1982–2012. [in Ukrainian].
6. Istorychnyi slovnyk ukrainskoho yazyka. [Historical Dictionary of Ukrainian] T. 1 / pid red. prof. Ye. Tymchenka; ukl.: Ye. Tymchenko, Ye. Voloshyn, K. Lazarevska, H. Petrenko. Kharkiv; Kyiv : Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy, 1930. 528 s. [in Ukrainian].
7. Malorusko-nimetskyi slovar: u 2 t. [Little Russian–German Dictionary: 2 volumes] / ulozhyv Evhenii Zhelekhovskiy i Sofron Nedil'skyi. Lviv : z druk. nauk. t-va im. Shevchenka, 1886. [in Ukrainian].
8. Nechui-Levytskyi I. S. (1912). *Kryve dzerkalo ukrainskoi movy*. [The crooked mirror of the Ukrainian language] Kyiv : drukarnia I. I. Chokolova. 96 s. [in Ukrainian].
9. Orshanske Yevanheliie XIII stolittia. Doslidzhennia, metahrafovanyi tekst, pokazhchyky slovoform [The Orsha Gospel of the 13th Century: Study, Metagraphed Text, Index of Word Forms] / vidp. red. L. A. Hnatenko, uporiad. Yu. V. Osinchuk. Kyiv, 2024. 564 s.
10. Peresopnytske Yevanheliie 1556–1561. Doslidzhennia. Transliterovanyi tekst. Slovpokazhchyk [The Peresopnytsia Gospel 1556 – 1561: Study, Transliterated Text, and Index of Words] / redkol.: O. Onyshchenko [ta in.]; pidhot.: I. Chepiha, L. Hnatenko. Kyiv : [B. v.], 2001. 669 s. [in Ukrainian].
11. Rosiisko-ukrainskyi slovnyk: u 4-kh t. [Russian-Ukrainian Dictionary: 4 volumes] / hol. red. akad. A. Krymskyi, S. Yefremov. Kyiv : K.I.S., 2007. 2550 s. [in Ukrainian].
12. Selihei P. O. (2024). Leksychne normuvannia ta kulturomovni rekomendatsii ochyma etymoloha (zauvahy, rozдумы, otsinky) [Lexical standardization and cultural language recommendations through the eyes of an etymologist (comments, reflections, evaluations)]. *Movoznavstvo*. № 4. S. 3–24. [in Ukrainian].
13. Slovar rosyisko-ukrainskyi : u 4 t. [Russian-Ukrainian Dictionary: 4 volumes] / zibraly i vporiad.: M. Umanets, A. Spilka. Lviv : z druk. nauk. t-va im. Shevchenka, 1893 – 1898. [in Ukrainian].
14. Slovar ukrainskoi movy: u 4 t. [Dictionary of Ukrainian: 4 volumes] / uporiad. z dod. vlas. materialu B. Hrinchenko. Kyiv : Vydavnytstvo AN URSSR, 1958 – 1959. [in Ukrainian].
15. Slovnyk staroukrainskoi movy XIV–XV st.: u 2 t. [Dictionary of Old Ukrainian, 14th – 15th Centuries: 2 volumes] / redkol.: L. L. Humetska (holova) ta in. Kyiv : Naukova dumka, 1977–1978. [in Ukrainian].
16. Slovnyk ukrainskoi movy : v 11 t. [Dictionary of Ukrainian: 11 volumes] / redkol.: I. K. Bilodid [ta in.]. Kyiv : Naukova dumka, 1970–1980. [in Ukrainian].
17. Slovnyk ukrainskoi movy: u 20 t. [Dictionary of Ukrainian: 20 volumes] T. 1–15. Kyiv : Naukova dumka, 2010–2024.
18. Slovnyk ukrainskoi movy XVI – pershoi polovyny XVII st. [Dictionary of Ukrainian, 16th–first half of the 17th century] / hol. red. D. H. Hrynchyshyn. Lviv : NAN Ukrainy, Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha, 1994–2022. Vyp. 1–18. [in Ukrainian].
19. Taranenko O. O. (2024). *Ukrainska literaturna mova kintsia XX – pershoi chverti XXI st.: stan i tendentsii rozvytku* [Ukrainian Literary (Standard) Language of the Late 20th – First Quarter of the 21st Century: State and Development Trends]. Ch. 1. Kyiv : Ukrainskyi movno-informatsiyni fond NAN Ukrainy. 888 s. [in Ukrainian].

Дата першого надходження рукопису до видання: 18.08.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 26.09.2025

Дата публікації: 23.10.2025